

Geuzenmaand
'25

'Groeikracht', Tjitske Koopmans

*Kunstenaars en dichters
reageren op het thema
'Tussenruimte'*

Tussenruimte

8 maart t/m 10 mei 2025

**Museum
Vlaardingen**

Museum Vlaardingen

Westhavenkade 54, 3131 AG Vlaardingen

www.museumvlaardingen.nl Zie ook www.flagen.nl

Open van dinsdag t/m zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur.

Op zon- en feestdagen van 12.00 tot 17.00 uur

Bereikbaar met metrolijnen B & C, halte Vlaardingen Centrum

Menu voor denk- en doegereedschap Tussenruimte

Vorbereiding, bezoek en verwerking.

Welkom!

Fijn dat jullie interesse hebben om met leerlingen de tentoonstelling Tussenruimte te bezoeken – Tussenruimtes, plekken van overgang, twijfel, mogelijkheden en verandering. Deze expositie, met werk van beeldend kunstenaars en dichters, biedt een unieke combinatie van beeld en taal, waarin de Tussenruimte centraal staat.

Deze inspiratiebrief is bedoeld als een **menukaart met denk- en doegereedschap** voor jou en je leerlingen: informatie, voorbereiding, bezoek en verwerking. Hij sluit aan bij de informatieve vouwfolder.

Onze benadering is open en veelzijdig: we nodigen je uit om vanuit jouw vakgebied (of vakoverstijgend) naar de tentoonstelling te kijken. Of je nu lesgeeft in kunst, geschiedenis, maatschappijleer, Nederlands of een ander vak, je kunt deze inspiratiebrief gebruiken op een manier die het beste aansluit bij de belevingswereld van jouw leerlingen. Jij kent je klas het beste en weet welke opdrachten en vragen hen uitdagen om verder te denken of aan de slag te gaan.

De kern van deze inspiratiebrief is aanzetten tot denken. Niet om pasklare antwoorden te geven, maar om ruimte te creëren voor verwondering, discussie en nieuwe perspectieven.

Gebruik deze inspiratiebrief als een leidraad, een startpunt voor gesprekken en creatieve verwerking. Laat de tentoonstelling niet alleen een plek zijn om te kijken, maar ook om te onderzoeken, te filosoferen en te ervaren.

In het kader van verzet en democratie onderzoeken we hoe tussenruimtes niet alleen fysieke of symbolische ruimtes zijn, maar ook momenten van keuze: tussen actie en afwachten, tussen aanpassen en opstaan, tussen verleden en toekomst. In deze tentoonstelling ontdekken jullie verhalen van mensen die in zo'n tussenruimte stonden – verzetsstrijders, denkers en kunstenaars die de moed hadden om een stap te zetten, soms tegen de stroom in.

Doe mee!

De tentoonstelling Tussenruimtes nodigt uit tot vragen, reflectie en dialoog over verzet en democratie, over keuzes maken en wachten. Om dat gesprek op gang te brengen, biedt deze brief een filosofische insteek vanuit de Denkschool, aangevuld met vragen van curator Jan van Dorp.

Het is een groei-document, dus we vinden het leuk als je het aanvult.

We wensen jullie een inspirerende ervaring toe!

Inhoudsopgave

1	Informatie over de achtergrond en aanleiding	4
1.1	De Geuzenpenning	4
1.2	De Geuzenmaand	5
1.3	80 jaar Vrijheid	5
1.4	Thema Tussenruimte, verhaal curator Jan van Dorp	5
2	Inspiratie voor de voorbereiding van het bezoek	6
3	Inspiratie voor een betekenisvolle ervaring tijdens het bezoeken van de tentoonstelling	7
3.1	Visuele denkmethodes	7
3.1.1	<i>Kijken, denken, vertellen</i>	7
3.1.2	<i>De vragensteller</i>	8
3.1.3	<i>Stap er in</i>	8
3.1.4	<i>Begin, midden - eind</i>	8
3.1.5	<i>De journalist</i>	9
3.1.6	<i>Tien keer twee</i>	9
3.2	Kunstenaars en dichters	10
4	Inspiratie voor de verwerking van het bezoek	15
	<i>Inspiratie 1: Het gesprek</i>	<i>15</i>
	<i>Inspiratie 2: Het bruggedicht; zoeken en schrijven</i>	<i>15</i>
	<i>Inspiratie 3: Schrijf een Haiku over Tussenruimtes</i>	<i>16</i>
	<i>Inspiratie 4: Een gesprek tussen kunstenaar en steen</i>	<i>16</i>
	<i>Inspiratie 5: Maak je eigen papier</i>	<i>17</i>
	<i>Inspiratie 6: Kalligrafie & Betekenisvolle Woorden</i>	<i>18</i>
	<i>Inspiratie 7: Schrijf, spreek en beleef een gedicht</i>	<i>19</i>
	<i>Inspiratie 8: Hardop! De extra uitdaging</i>	<i>19</i>
	<i>Inspiratie 9: Beeld het koloniale verleden uit</i>	<i>20</i>
	<i>Inspiratie 10: Stap in de schoenen</i>	<i>20</i>

1 Informatie over de achtergrond en aanleiding

1.1 De Geuzenpenning

De stichting Geuzenpenning is opgericht om de idealen van en de nagedachtenis aan de verzetsgroep 'De Geuzen' levend te houden. De Geuzen kwamen al direct na het begin van de 2e wereldoorlog in opstand tegen de Duitse bezetter. De stichting reikt sinds 1987 jaarlijks op 13 maart een Geuzenpenning uit in Vlaardingen om mensen en organisaties te eren en te steunen, die zich op bijzondere wijze hebben ingezet voor democratie of tegen dictatuur, discriminatie en racisme.

Dit jaar heeft de stichting gekozen om de Geuzenpenning uit te reiken in Schiedam. Schiedam bestaat namelijk 750 jaar en de Geuzen zijn een belangrijk onderdeel van de Schiedamse stadsgeschiedenis. De eerste Geus was een Schiedammer.

Dit jaar krijgt Ukraine 5 AM Coalition de penning uitgereikt in de Grote of Sintjanskerk in Schiedam. Zijne Majesteit de Koning Willem-Alexander was daarbij aanwezig.

Ukraine 5 AM Coalition maakt zich sinds het moment dat Rusland Oekraïne in 2022 binnenviel, hard voor het vertellen van 'de waarheid' over de wrede daden die plaatsvinden als gevolg van de oorlog. De organisatie doet dat door oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid te verzamelen en te documenteren. Ukraine 5 AM Coalition is een dag na de Russische inval op 24 februari 2022 opgericht. Er sluiten zich steeds meer organisaties aan bij deze coalitie. Veel van die organisaties hebben vanaf 2014 ervaring met het documenteren van wrede daden die door Rusland zijn begaan op bezet gebied zoals op de Krim en in delen van de regio's Donetsk en Loehansk. We noemen een aantal punten waarvoor Ukraine 5 AM Coalition zich hard maakt:

De Oekraïense autoriteiten moeten een gedegen onderzoeksmethode opzetten om bloedige wrede daden in de bevrijde gebieden te onderzoeken.

Oekraïense burgers moeten tijdens de bezetting blijvend worden gesteund. Ook moet de integratie van deze groep een focuspunt blijven van de regering.

Het maatschappelijke middenveld roept president Zelensky op het Statuut van Rome inzake het Internationaal Strafhof te ratificeren, waarmee hij toewijding toont aan het internationaal recht, vrede en veiligheid en de vastberadenheid van diplomatie wordt versterkt. Ukraine 5 AM Coalition werkt vooral met vrijwilligers. Mensen die zich vanuit een bepaalde overtuiging aanmelden en de organisatie ondersteunen. Denk aan documentairemakers, advocaten en mediaprofessionals, zoals journalisten, communicatieadviseurs, vormgevers en contentmakers.

1.2 De Geuzenmaand

Tijdens de zogenaamde 'Geuzenmaand' (maart) organiseren tal van cultuurspelers uit de stad Vlaardingen activiteiten die de betekenis en de onderliggende waarden van de Geuzenpenning versterken en mensen inspireren en motiveren om deze waarden door te laten klinken in hun dagelijks denken en handelen: de inzet voor democratie, vrede en tegen dictatuur, discriminatie en racisme. De expositie in Museum Vlaardingen is hier een waardevol onderdeel van.

Nog meer weten? ➔ www.geuzenmaand.nl

1.3 80 jaar Vrijheid

De expositie loopt door tot in mei, zodat we ook aandacht kunnen besteden aan het vieren van 80-jaar Vrijheid

Nog meer weten? ➔ www.vrijheid.nl

1.4 Thema Tussenruimte, verhaal curator Jan van Dorp

Ik las onderstaand citaat, en was daar diep van onder de druk.

“tussen stimulus en reactie ligt een ruimte. In die ruimte bevinden zich onze vrijheid en kracht om een reactie te kiezen. In onze reactie liggen onze groei en ons geluk”.

Victor Frankl – overleeveraar Holocaust.

Ik ben verder op onderzoek gegaan naar dit fenomeen, dit moment, ook wel Tussenruimte genoemd. Ik kwam het in allerlei talen en culturen tegen. Het Japans kent deze ruimte als 'ma' – een moment van overgang, een interval tussen twee gebeurtenissen of dingen in de tijd. Het is geen interval van contrast, maar een interval van verbinding. 'Ma' biedt ruimte en tijd in periodes van niet-weten.

Muziek

De pauze of stilte tussen twee noten of geluiden wordt ook als Tussenruimte gevoeld.

Filosofie

Ten tijde van oorlog, vrede en verzet zijn er momenten waarin keuzes (moeten) worden gemaakt – in allerlei spanne van tijd en ruimte, de tussenruimte. Daar, in deze tussenruimte liggen een fractie van een seconde, een leegte en een zee van tijd.

Fases

Tussenruimtes vind je ook in levensfasen – gebeurtenissen, zoals geboortes, overlijden, ziek worden, - maar ook de stap van groep 8 naar de middelbare school.

De expositie Tussenruimte

Mensen in oorlog, in verzet, en specifiek de laureaten van de Geuzenpenning hebben allen op hun eigen manier en met eigen wijze vanuit deze Tussenruimte gereageerd. Zonder oordeel willen we leren en reflecteren van deze momenten en reacties. Zodat we gezamenlijk de weg ontdekken naar vrijheid, vrede, recht en democratie. Ik heb kunstenaars gezocht die aansluiten bij het thema 'tussenruimte'.

2 Inspiratie voor de voorbereiding van het bezoek

Grondhouding en gedrag: Let op je gedrag in de ruimte

- In een tentoonstelling is het meestal fijn als het rustig is, zodat iedereen goed kan kijken en nadenken. Praat dus op gedempte toon.
- Bespreek je gedachten, maar geef ook ruimte aan anderen om in stilte te kijken.
- Respecteer de kunstwerken en raak ze niet aan, tenzij het expliciet mag.

Denk na over je rol als bezoeker

- Je bent niet alleen een toeschouwer, maar ook een deelnemer. Door te kijken, te denken en te reageren, maak jij de tentoonstelling 'af'.
- Neem je verantwoordelijkheid: loop rustig door de ruimte, respecteer de opstelling en houd rekening met andere bezoekers.
- Maak eventueel aantekeningen of foto's (als dat mag) van werken die je aanspreken.

Opdrachten en bespreking ter voorbereiding

- Wat roept het woord tussenruimte op bij jullie leerlingen? Denk aan fysieke ruimtes (zoals grenzen of doorgangen), maar ook aan abstracte concepten (keuzes, twijfels, verandering).
- Hoe hangen tussenruimtes samen met verzet en democratie? Kun je voorbeelden bedenken uit de geschiedenis of het heden?
- Bespreek hoe kunst en poëzie kunnen aanzetten tot denken, gevoelens oproepen of maatschappelijke thema's belichten.
- Bespreek het gedicht van Jan Campert "Het lied der 18 doden". Laat leerlingen zelf zoeken naar voorbeelden van kunstenaars en dichters die zich hebben uitgesproken over verzet en vrijheid.
- Verdeel de klas in groepjes; per groepje verdiepen ze zich in een kunstenaar/en of dichter.
- Kijk op de website van de Geuzenpenning en schrijf op wie het Geuzenmonument heeft gemaakt. Wat betekenen de onderdelen van het Geuzenmonument?
- Wie heeft in 2024 de Geuzenpenning gekregen en waarom? à vind jij dat ook een goed idee?

3 Inspiratie voor een betekenisvolle ervaring tijdens het bezoeken van de tentoonstelling

Een tentoonstelling bezoeken is meer dan alleen rondkijken. Het is een kans om kunst en ideeën op je in te laten werken, om te ontdekken en om je eigen gedachten en gevoelens te verkennen. Hieronder vind je algemene tips, manieren om te kijken (visuele denkmethodes) en vragen per kunstenaar en dichter.

Neem een open houding aan

- Je hoeft niet meteen alles te begrijpen of mooi te vinden. Sta open voor wat de kunst en poëzie met je doen. Soms roept een werk vragen op, soms juist emoties of herinneringen. Kijk actief en neem de tijd
- Sta even stil bij een kunstwerk of gedicht en laat het op je inwerken.
- Kijk niet alleen vluchtig, maar let op details: kleuren, vormen, materiaalgebruik, woorden, ritme.
- Vraag jezelf af: Wat zie of lees ik? Wat voel ik? Wat denk ik hierbij?

3.1 Visuele denkmethodes

3.1.1 Kijken, denken, vertellen

Neem even de tijd om naar het kunstwerk of object te kijken.

1. Wat zie je?
2. Wat vind je van wat je ziet?
3. Welke vraag komt er bij jou op?

Welk soort denken stimuleert deze manier van kijken?

Deze methodiek helpt leerlingen om met aandacht te kijken en hun eigen ideeën en interpretaties te ontwikkelen op basis van wat ze zien.

Door de twee vragen: wat zie je? en wat denk je over wat je ziet?, afzonderlijk te stellen helpt deze oefening leerlingen om onderscheid te maken tussen hun eigen waarnemingen en hun interpretaties. Door leerlingen aan te moedigen om zich dingen af te vragen en vragen te stellen, stimuleert deze methodiek de nieuwsgierigheid en helpt leerlingen om nieuwe verbanden te leggen.

Wanneer en waarvoor kun je dit gebruiken?

Deze veelgebruikte methodiek werkt goed met bijna elk kunstwerk of object. Het is veelzijdig, makkelijk te gebruiken en het lukt bijna altijd om de belangstelling van leerlingen voor het onderwerp te vergroten. Het maakt niet uit of leerlingen al veel of juist helemaal geen achtergrondkennis hebben. Veel leerkrachten gebruiken deze methodiek graag aan het begin van een les of als eerste stap in een uitgebreidere activiteit.

3.1.2 De vragensteller

- Wat valt je als eerste op aan dit werk?
- Hoe verhoudt dit kunstwerk zich tot het thema tussenruimtes?
- Wat zou de kunstenaar of dichter ermee willen zeggen?
- Als dit werk een geluid of muziek zou hebben, hoe zou dat klinken?
- Wat zou ik zelf anders doen als ik dit had gemaakt?

3.1.3 Stap er in

Kies één persoon, object of element in een kunstwerk of gedicht en neem dat gezichtspunt in. Vraag je af:

- Wat kan die persoon/het ding waarnemen en voelen?
- Wat kan die persoon/het ding weten of geloven?
- Wat kan die persoon/het ding belangrijk vinden?

Kruip in de huid van het ding dat je koos en improviseer een monoloog in de eerste persoon, vertel over wie/wat je bent en wat je meemaakt en ervaart.

Welke manier van denken stimuleert deze oefening?

Deze oefening stimuleert de leerlingen om een perspectief in te nemen en daarnaast stimuleert het nauwkeurig kijken doordat ze projectie gebruiken. Deze techniek laat leerlingen een personage projecteren in een persoon of ding om ideeën vanuit een nieuw gezichtspunt te verkennen.

Wanneer en waarvoor kun je deze oefening gebruiken?

Gebruik deze oefening wanneer je wilt dat leerlingen dieper kijken dan het standaardverhaal en verschillende invalshoeken verkennen. Je kunt deze oefening heel goed gebruiken om leerlingen te helpen abstracte concepten, beelden of gebeurtenissen tot leven te laten komen. Omdat deze oefening empathisch denken met zich meebrengt, kun je hem gebruiken wanneer je wilt dat je leerlingen een persoonlijke klik krijgen met een onderwerp.

3.1.4 Begin, midden - eind

Kies één van deze vragen:

1. Als dit kunstwerk het begin van een verhaal is, wat zou er hierna dan kunnen gebeuren?
2. Als dit kunstwerk het midden van een verhaal is, wat zou er dan daarvoor gebeurd zijn? Wat staat er misschien te gebeuren?
3. Als dit kunstwerk het einde van een verhaal is, wat voor verhaal zou dat dan zijn?

Welke manier van denken stimuleert deze oefening?

Deze oefening gebruikt de kracht van verhalen om leerlingen te helpen met hun observaties en stimuleert hen om hun verbeelding te gebruiken om hun ideeën uit te werken en uit te breiden. De nadruk op verhalen vertellen stimuleert leerlingen ook om op zoek te gaan naar verbanden, patronen en betekenis.

Wanneer en waarvoor kun je deze oefening gebruiken?

De oefening werkt met elke vorm van beeldende kunst die in de tijd stilstaat, zoals schilderijen en of sculpturen. Gebruik Begin/Midden/Eind wanneer je wilt dat jouw leerlingen hun schrijf- of vertelvaardigheden verder ontwikkelen. Je kunt de vragen in de oefening gebruiken op de open manier zoals ze zijn opgeschreven. Of je kunt, wanneer je het kunstwerk wilt koppelen aan een onderwerp in het lesprogramma, de vragen verbinden met dat onderwerp. Wanneer je bijvoorbeeld bevolkingsdichtheid behandelt, kun je de leerlingen vragen om dat onderwerp in gedachten te houden terwijl zij hun verhalen bedenken. Deze oefening is vooral waardevol als schrijfactiviteit. Om het schrijven van leerlingen echt te verdiepen, kun je de oefening Tien keer Twee met hetzelfde kunstwerk doen voordat je ze deze oefening laat doen. Met Tien keer Twee help je de leerlingen beschrijvende taal te produceren die ze in hun verhalen kunnen gebruiken.

3.1.5 De journalist

Verzin een krantenkop voor dit kunstwerk of onderwerp die een belangrijk aspect ervan beschrijft.

Welke manier van denken stimuleert deze oefening ?

Deze oefening helpt leerlingen om grote ideeën te herkennen en te begrijpen.

Wanneer en waarvoor kun je deze oefening gebruiken?

Deze oefening werkt vooral goed aan het einde van een gesprek of activiteit. Wees niet bang om deze oefening te gebruiken bij complexe onderwerpen of discussies, zelfs als de hoofdzaken niet meteen duidelijk lijken. Deze oefening helpt leerlingen om hun eigen gedachten helder te krijgen.

3.1.6 Tien keer twee

1. Kijk minstens 30 seconden rustig naar de afbeelding. Laat je ogen ronddwalen.
2. Schrijf 10 woorden of zinnen op over een onderdeel van de afbeelding
3. Herhaal stap 1 & 2: kijk nog een keer naar de afbeelding en probeer nog 10 woorden of zinnen op je lijst te zetten.

Welke manier van denken stimuleert deze oefening?

Deze oefening helpt leerlingen om te vertragen en grondige, gedetailleerde waarnemingen te doen door hen te stimuleren om verder te kijken dan de eerste indrukken en voor de hand liggende dingen.

Wanneer en waarvoor kun je deze oefening gebruiken?

De oefening kan met elke soort beeldende kunst worden gebruikt. Je kunt ook beelden of objecten gebruiken die geen kunst zijn. De routine kan op zichzelf gebruikt worden, of de observatiestap in een andere oefening verdiepen. Het is met name handig voor een schrijfactiviteit omdat het leerlingen helpt beschrijvende taal te ontwikkelen.

Meer informatie en bronnen:

www.pz.harvard.edu/projects/visible-thinking

3.2 Kunstenaars en dichters

Er is specifieke informatie over de kunstenaars en de dichters in de vouwfolder. Wil je nog iets weten, neem dan contact met ons op (info@flagen.nl) .

Kunstenaar Tjitske Koopmans

- *Heeft alles een binnenkant?*
- *Is de binnenkant belangrijker dan de buitenkant?*
Ja/nee Waarom wel/niet?
- *Alleen bij dingen of ook bij mensen?*

Dichter Ester Naomi Perquin

- *De dichter zegt: “de helft van elk verhaal ligt aan de overkant”. Welke overkant denk jij dat ze bedoelt?*
- *Wat ligt er dan in de ruimte tussen die overkanten?*
- *Heeft jouw verhaal ook twee kanten?*

Kunstenaar Ahrend van Ipenburg

- *Waar komen de stenen vandaan?*
- *Is een baksteen die niet in een muur zit kunst?*
- *Als je deze objecten in een muur zou metselen wordt die muur dan kunst?*
- *Is kunst besmettelijk?*

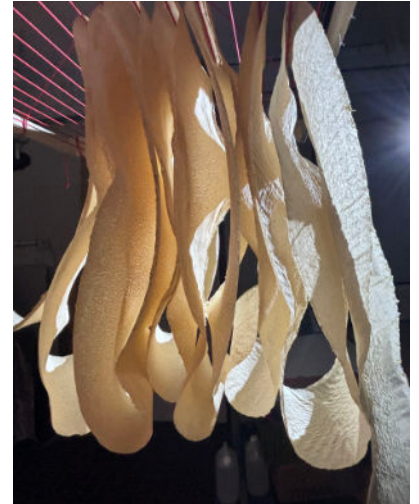

Dichter Juan Heinsohn

- *Ik heb twee septembers*
- *Kun je op twee verschillende manieren naar hetzelfde ding kijken?*
- *Heb jij een favoriete maand? Kun je uitleggen waarom dat jouw favoriete maand is?*
- *Zijn er in jouw favoriete maand ook wel eens heel vervelende momenten?*
- *Waarom denk je dat het gedicht van Juan Heinsohn bij het werk van Ahrend van Ipenburg hangt?*
- *Wat maakt een moment vervelend?*
- *Stel dat er maar 10 maanden zouden zijn; zou het dan een chaos worden?*
-

Kunstenaar Marieke de Hoop

- *Moet je de leegte altijd opvullen?*
- *Waarmee zou jij de leegte willen opvullen?*
- *Noem eens iets wat voor jou net zo belangrijk is als de adem van Marieke de Hoop.*
- *En leg uit waarom dat zo is.*

Dichter Basho

door zomerregens

zijn de kraanvogelpoten

korter geworden

- *Kunnen poten van kraanvogels korter worden?*
- *Is het erg wanneer je iets anders ziet dan er in de werkelijkheid is?*
- *Kun je verdwijnen in de leegte van de zomer? (leg uit!)*
-

Kunstenaar Juan Heinsohn Huala

- *Vind je zijn schilderijen mooi?*
- *Denk je dat kunstwerken met elkaar kunnen communiceren?*
- *Wanneer is kunst gelukt? Hoe doen ze dat?*
- *Waarom vluchten kunstenaars uit hun land?*

Dichter Babs Gons

Aan het eind van het gedicht schrijft Babs:

doe het gewoon

want ergens weet je

dat dit het enige is waardoor je

In vrede met jezelf en de wereld kan leven

- *Hoe weet je dat je in vrede kunt leven met jezelf en de wereld?*
- *Moet je dingen doen terwijl je er geen zin in hebt? Van wie en waarom dan?*
- *Waarom denk je dat Babs dit gedicht geschreven heeft?*

Kunstenaar Johannes Steendam

- *Welke tegenstelling zie jij in dit kunstwerk?*
- *Wat vind jij ervan dat iemand gebruikte motorolie gebruikt om kunst te maken? Zit daar een verhaal in?*
- *Verandert kunst door de tijd heen?*
- *Is de tijd een tussenruimte? Leg uit*

Kleinkunstenaar Willem Vermandere

- *Kun je de vrede vastleggen in wetten?*
- *Als je de oorlog weer terugvindt, heb je dan de tijd omgekeerd?*
- *Leg in je eigen woorden uit waar de dichter het over heeft.*
- *Luister naar het lied en kijk naar het kunstwerk. Wat merk je dan?*
- *Is oorlog zinvol?*
-

Kunstenaar Irma Rengur

- *Noem 3 dingen die je ziet.*
- *Veranderen de dingen als ze een andere kleur of plaats krijgen.*
- *Maakt kunst dingen duidelijk?*

Dichter Jordy Dijkshoorn

- *Kun je jezelf terugvinden als je niet weet wat je mist?*
- *Wat bedoelt de dichter met: ik hoor nu ook de stilte?*
- *Waarom wil de dichter hier blijven?*
- *Ken jij een periode in je leven waarin je besluiten moest nemen?*

Kunstenaar Ru van Rossem

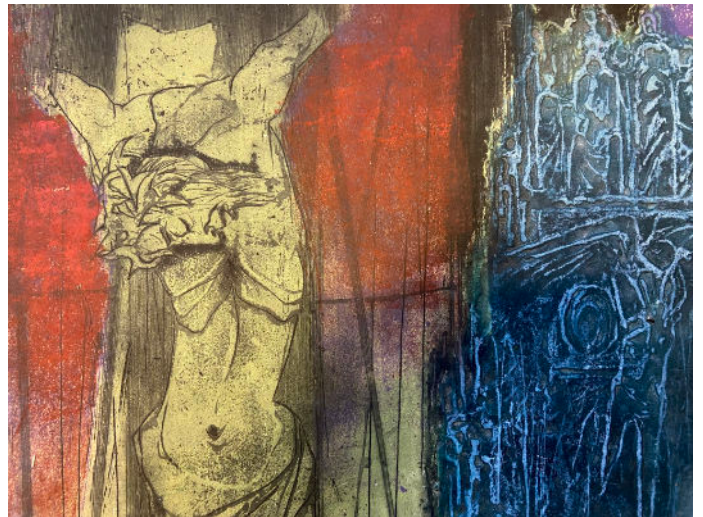
- *Kijk je liever naar een beeld of naar een schilderij? Leg uit.*
- *Hoeveel verschillende culturen herken je in het schilderij?*
- *Wat is de Mattheus Passion?*

Dichter Remco Campert

- *Wat bedoelt Remco Campert met de volgende zin?*

“verzet begint niet met grote woorden maar met kleine daden”.

- *Wat gebeurt er wanneer jij een ander een vraag stelt?*
- *Wat gebeurt er met jou wanneer iemand jou een vraag stelt?*
- *Is ‘een vraag stellen’ het begin van verzet?*

Kunstenaar Harry Schumacher

- *Kan het gevolg voorafgaan aan de oorzaak? Kun je beter hulpverlenen als je eerst tijd hebt om te denken?*
- *Moet je altijd eerst denken en dan doen? Leg uit waarom.*

Vloertekst ‘daar sta ik dan’

- *Heb je vertraging nodig om te kunnen schakelen? Hoeveel vertraging dan?*
- *Heb jij wel eens zo’n moment waarop je zeker weet dat je het GOED doet?*
- *Wat is het verschil tussen redden en handhaven?*

Kunstenaar Marijn Kuiper

- *Hoe weet je dat iets normaal is?*
- *Bepaalt de meerderheid wat normaal is? Ligt de identiteit van een mens vast? Hoe komt dat?*
- *Wil je wel eens iemand anders zijn dan je bent?*

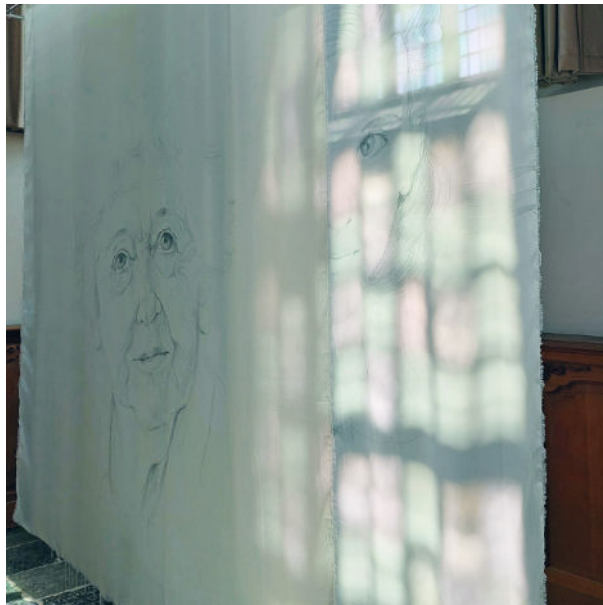

Dichter Lucas Rijnveld

- *Is het huis mannelijk, vrouwelijk of non-binair?*
- *Kunnen de bewoners van het huis onzijdig zijn?*
- *Welk voornaamwoord gebruik jij voor een non-binair huis? En voor een non-binair mens?*

Kunstenaar Annemarie van Ulden

- *Draag je het verleden mee?*
Als je je verleden loslaat, wat raak je dan kwijt?
- *Kun je als oorlogsslachtoffer de vijand vergeven?*
Hoeveel soorten honger zijn er?
- *Praat jij weleens met iemand van een andere generatie?*
- *Wat is een kolonie?*
- *Dichter Lilly Touwen*
- *Wat betekent 'ontheemde'?*
- *Moet je het verdienen om te overleven?*
- *Kun je als ontheemde blij met het leven zijn?*
Hoe werkt dat dan?
- *Kun je ergens zijn, zonder er daadwerkelijk te zijn?*

Bij 'de tas'

*In het leven van ieder mens komen
ogenblikken voor waarop hij tot zichzelf
zegt:*

"Tja, dat kan niet".

En dan doet hij iets.

Erik Hazelhoff Roelfzema,
Soldaat van Oranje

De tekst op de tas nodigt jullie uit om met een open blik rond te kijken, vragen te stellen en na te denken over je eigen positie.

- *Waar sta jij in de tussenruimtes van vandaag?*
- *Welke keuzes kun jij maken?*

Wat zou jij doen?

Stel je voor: Je loopt op straat. Voor je loopt een mevrouw met een klein hondje. Op de hoek van de straat staat een groepje jonge mensen met elkaar te praten en te lachen. Het is een gewone dag, totdat er iets onverwachts gebeurt. Op het moment dat de vrouw het groepje passeert, gooit een meisje uit het groepje een half leeggedronken blikje energydrank naar het hondje van de vrouw. Het blikje raakt het hondje, dat angstig opschrikt, terwijl de vrouw geschokt en hulpzoekend om zich heen kijkt.

- *Wat zou jij doen?*

Stel je voor: Je zit in de bus onderweg naar school. Het is druk in de bus. Twee stoelen voor je zit een meisje in een boek te lezen. Er stapt een man in die direct op haar afloopt en begint te schelden: "Wie denk je wel dat je bent? Je denkt zeker dat je beter bent dan de rest van de wereld. Kijk me aan! Ik heb het tegen jou met je kapsones." Het meisje zegt helemaal niets, maar jij ziet dat de tranen in haar ogen staan.

- *Wat doe je?*

4 Inspiratie voor de verwerking van het bezoek

Uit onderzoek is gebleken dat een 'cultuurkabel' nodig is om informatie te laten beklijven. Gesprekken of creatieve opdrachten kunnen daarbij helpen.

Inspiratie 1: Het gesprek

- *Welke kunstwerken of gedichten riepen het sterkste gevoel bij je op? Waarom?*
- *Waar zag je vormen van verzet in de kunstwerken of gedichten?*
- *Hoe zou jij nu een tussenruimte beschrijven?*
- *Wat is je het meest bijgebleven?*
- *Welke werken vond je het meest of juist het minst indrukwekkend?*
- *Heeft iets je kijk op het thema veranderd? Schrijf of teken je eigen reactie op de tentoonstelling.*

Inspiratie 2: Het bruggedicht; zoeken en schrijven

Het gedicht van Ester Naomi is een bruggedicht. Bruggen verbinden. Ze verbinden plekken, mensen, ideeën – en soms ook gedachten en gevoelens. In veel steden vind je bruggedichten: korte gedichten die op bruggen zijn aangebracht. Ze zetten voorbijgangers aan het denken, net zoals de tentoonstelling Tussenruimtes dat doet.

Stap 1: Zoek een bruggedicht en maak een selfie

Ga op zoek naar een bruggedicht in jouw omgeving. Dit kan een gedicht zijn dat je ergens op een brug ziet, of een tekst die je als een brug tussen twee gedachten of werelden ervaart. Maak een selfie met het bruggedicht. Zorg dat zowel jij als (een deel van) het gedicht goed zichtbaar zijn.

Stap 2: Schrijf je eigen bruggedicht

Schrijf een kort gedicht (max. 4 regels) dat past bij het thema tussenruimte. Denk aan overgangen: tussen oud en nieuw, vrijheid en beperking, actie en stilte. Je mag rijmen, maar dat hoeft niet. Less is more!

Stap 3: Deel je werk

- *Wil je jouw bruggedicht delen met de klas?*
- *Besprek: Welke brug slaat jouw gedicht? Wat wil je ermee zeggen?*
- *Op welke brug zou jouw gedicht passen?*

Inspiratie 3: Schrijf een Haiku over Tussenruimtes

- Eerste regel: 5 lettergrepen
- Tweede regel: 7 lettergrepen
- Derde regel: 5 lettergrepen

Jouw opdracht:

Schrijf een haiku die past bij het thema tussenruimte. Denk aan momenten van twijfel, verandering, keuzes of de ruimte tussen twee uitersten.

Stap 1: Inspiratie opdoen

- *Denk aan de tentoonstelling: Welke beelden of gedichten spraken jou aan?*
- *Welke gevoelens roept een tussenruimte bij je op? Een drempel, een stilte, een grens, een moment van keuze?*

Stap 2: Bepaal je onderwerp

Kies een specifiek beeld, gevoel of situatie die je wilt verwoorden in je haiku.

Stap 3: Schrijf je haiku

Gebruik weinig woorden, maar zeg veel. Een haiku laat iets zien zonder alles uit te leggen.

Stap 4: Deel en bespreek

- *Wil je jouw haiku delen met de klas? Wat voor beeld roept jouw haiku op bij anderen? Hoe verschillen jullie interpretaties?*

Inspiratie 4: Een gesprek tussen kunstenaar en steen

- *De kunstenaar Ahrend van Ipenburg gebruikt bakstenen om objecten te maken en noemt die kunst. Maar wat als de stenen daar iets over te zeggen hadden?*

Wat zou het gesprek zijn tussen de kunstenaar en de stenen?

Denk na over vragen zoals:

- *Wat zou de steen vinden van zijn nieuwe vorm? Voelt hij zich losgerukt van zijn oorspronkelijke doel, of juist bijzonder omdat hij nu kunst is?*
- *Probeert de steen weerstand te bieden aan de kunstenaar, of werkt hij juist mee?*
- *Wat zou de kunstenaar aan de steen vragen? En hoe zou de steen antwoorden?*

Extra opdracht (dialogoog der dingen)

Schrijf of speel een kort dialogoogje uit tussen de kunstenaar en een van zijn stenen. Laat hun gedachten en gevoelens spreken!

Inspiratie 5: Maak je eigen papier

Papier lijkt misschien vanzelfsprekend, maar heb je ooit zelf geprobeerd om het te maken? In deze opdracht ga je van oud papier nieuw papier maken. Dit proces lijkt op de manier waarop kunstenaars materialen opnieuw vormgeven en betekenis geven. Marieke de Hoop maakt zelfs papier van asperge-schillen.

Wat heb je nodig?

- Oud papier (kranten, tijdschriften, kladpapier – geen glanzend papier)
- Een blender of staafmixer
- Een bak met water
- Een houten frame met fijn gaas (of een zeef)
- Een spons
- Een doek of handdoek
- Een harde ondergrond (zoals een snijplank)

Stap-voor-stap instructie

1. **Verscheur het papier**
Scheur het oude papier in kleine stukjes. Hoe kleiner, hoe beter.
2. **Week het papier**
Doe de papiersnippers in een bak met water en laat ze een paar uur weken (liefst een hele nacht).
3. **Maak pulp**
Mix het natte papier met een blender of staafmixer totdat je een dikke, papperige massa krijgt. Dit heet pulp.
4. **Schep het papier**
Plaats je houten frame met gaas in.

Inspiratie 6: Kalligrafie & Betekenisvolle Woorden

In kalligrafie draait alles om de kunst van het mooi schrijven. Letters krijgen niet alleen vorm, maar ook emotie en betekenis. In deze opdracht ga je experimenteren met kalligrafie en een woord of korte zin vormgeven die past bij het thema tussenruimtes, verzet en democratie.

Benodigdheden

- Zwart papier en wit papier
- Oost-Indische inkt of een fineliner
- Penseel of kalligrafiepen (of probeer het met een wattenstaafje als alternatief)
- Potlood en gum (voor schetsen)

Stap-voor-stap instructie

- 1. Kies een woord of korte zin**
Denk na over woorden die passen bij tussenruimtes.
Voorbeelden: vrijheid, overgang, grenzeloos, keerpunt, drempel.
- 2. Oefen je letters**
Schrijf het woord eerst een paar keer met potlood en gewone letters. Probeer verschillende stijlen: sierlijk, strak, groot, klein.
Welke stijl past bij de betekenis van het woord?
- 3. Maak een kalligrafieversie**
Gebruik je penseel, kalligrafiepen of fineliner om je woord op een definitieve manier te schrijven.
Let op de dikte van de lijnen: dikke neerwaartse streken, dunne opwaartse.
- 4. Geef je werk extra betekenis**
Denk na over hoe je het woord neerzet. Groot in het midden? Schuin? In een vorm?
Wil je schaduw, kleur of extra versieringen toevoegen?
- 5. Reflecteer**
Wat doet de kalligrafiestijl met de betekenis van het woord?
Hoe voelt jouw woord nu anders dan toen je het gewoon opschreef?

Inspiratie 7: Schrijf, spreek en beleef een gedicht

In deze opdracht ga je niet alleen een gedicht schrijven, maar ook ontdekken wat er gebeurt als je het hardop voordraagt. Daarnaast leer je over de Dichter der Nederlanden en denk je na over de rol van poëzie in de samenleving.

Stap 1: Op zoek naar de Dichter der Nederlanden

- *Wie is op dit moment de Dichter der Nederlanden?*
- *Waarom heet het niet meer Dichter Des Vaderlands?*
- *Wat doet een Dichter der Nederlanden? Welke thema's behandelt hij/zij?*
- *Waarom is er een Dichter der Nederlanden? Vind je dat een goed idee?*

Stap 2: Schrijf je eigen gedicht

Kies een onderwerp dat past bij tussenruimtes, verzet en democratie. Denk aan momenten van twijfel, verandering of keuzes.

Je gedicht mag rijmen, maar dat hoeft niet.

Schrijf minimaal vier regels, maar langer mag ook.

Gebruik beeldspraak: een metafoor of vergelijking kan je gedicht krachtiger maken.

Stap 3: Hardop voordragen

Lees je gedicht eerst in stilte en let op de sfeer en emotie.

Lees het daarna hardop voor (eventueel in kleine groepjes).

- *Denk na: Verandert het gedicht als je het hardop zegt?*
- *Krijgt het een andere betekenis of lading?*

Stap 4: Standpunt innemen

Beantwoord de volgende vragen en bespreek ze:

- *Doet het iets met een gedicht als je het wel of niet hardop voordraagt?*
- *Waarom?*
- *Is het belangrijk om een gedicht uit je hoofd te leren?*
- *Waarom wel/niet?*

Stap 5: Reflectie

Schrijf kort op wat je hebt ontdekt:

- *Voelt een gedicht anders als je het hoort dan wanneer je het leest?*
- *Wat maakt voordragen spannend of juist krachtig?*
- *Wat heb je geleerd over poëzie en het belang van een Dichter des Vaderlands?*

Inspiratie 8: Hardop! De extra uitdaging

Babs Gons stimuleert met haar project Hardop! dat we poëzie weer uit ons hoofd leren en kunnen voordragen. Probeer het zelfgeschreven gedicht of dat van een ander uit je hoofd te leren en voor te dragen.

Inspiratie 9: Beeld het koloniale verleden uit

Het koloniale verleden heeft diepe sporen achtergelaten in de geschiedenis en in onze wereld vandaag. In deze opdracht ga je dit thema verbeelden in een kunstwerk waarin je verschillende technieken combineert. Zelfs nu we duurzaam willen leven, worden anderen uitgebuit – bij voorbeeld voor de grondstoffen van elektrische auto's of zonnepanelen.

Stap 1: Kies je invalshoek

Denk na over een aspect van het koloniale verleden dat je wilt verbeelden. Bijvoorbeeld:

- Handel en rijkdom
- Onderdrukking en verzet
- Ontmoeting tussen culturen
- Tot slaaf maken
- Sporen van het koloniale verleden in het heden

Stap 2: Kies je technieken en materialen

Je moet minimaal twee verschillende technieken gebruiken in je kunstwerk. Kies uit:

- Teken (potlood, fineliner, kleurpotlood)
- Schilderen (waterverf of plakkaatverf)
- Collage (knipsels uit tijdschriften, kranten of geprint beeldmateriaal)
- Krijt of houtskool (voor structuur en contrast)

Stap 3: Maak je kunstwerk

- Combineer minimaal twee technieken om je idee te verbeelden.
- Denk na over kleur en compositie: wil je schreeuwende kleuren of juist een sombere sfeer?
- Voeg eventueel symbolen of tekst toe om je boodschap krachtiger te maken.

Stap 4: Reflectie

Schrijf kort op:

- *Wat heb je willen laten zien met je kunstwerk?*
- *Waarom heb je deze technieken gekozen?*
- *Hoe zou je werk er anders uitzien als je een andere techniek had gebruikt?*

Inspiratie 10: Stap in de schoenen

Maak een kunstwerk of gedicht dat dezelfde techniek gebruikt als een van de kunstenaars of dichters uit de expositie:

Stap 1: kies een thema of onderwerp

Stap 2: kies de kunstenaar of dichter

Stap 2: kies het materiaal of de taalvorm

Stap 3: ga aan de slag

Stap 4: deel je ervaring met anderen